

PÉTERVÁRI MÁTÉ*

A CSŐDELJÁRÁS ORGÁNUMAI ÉS HATÉKONYSÁGA A KALOCSAI KIR. TÖRVÉNYSZÉK 1910-ES ÉVEKRE VONATKOZÓ IRATANYAGÁBAN***

<https://doi.org/10.51783/ajt.2023.1.03>

A gazdasági élet megfelelő működtetésének alapvető feltételeként tekintett a magyar politikai elit a korszerű csődjogi szabályok biztosítására, így a reformkorban és a dualizmus államszervezetének kiépítésekor is ettől és más gazdasági jellegű törvények megalkotásától várták a gazdaság fellendülését. A 20. században az I. világháború kapcsán jelentkező gazdasági problémák orvoslására szintén a fizetéseképtelenségi jog reformjához fordult a kormány. E jogterület történeti hagyományainak feltárása azonban eddig váratott magára, mivel a kodifikációtörténetet összefoglaló jelleggel bemutató és a történettudományi tudományos munkákon kívül nem készült jogtörténeti szempontból mélyebb vizsgálatra vállalkozó írás e témakörben. Márpedig a levéltári források vizsgálata nyújt arra lehetőséget, hogy a szabályozás kapcsán felmerülő anomáliák megismerhetővé váljanak. Emellett az ilyen irányú kutatások adhatnak választ arra is, hogy a jogalkotói várakozásokat és célkitűzéseket beteljesítették-e az általuk választott jogi megoldások. Ezért jelöltem ki a magam számára e témakört, amely a gazdaságtörténetet, a jogtörténetet és a fizetéseképtelenségi jogot is jelentős ismeretekkel gyarapíthatja.

Jelen írásban a második magyar csődtörvény, az 1881:XVII. tc. gyakorlati működését mutatom be a Kalocsai Kir. Törvényszéknek a 20. század második évtizedét felölelő iratanyaga alapján. Ez a törvény különös fontosságú, mivel a modern gazdasági élet követelményeihez igyekezett alakítani a jogalkotó, és egészen Magyarország szocialista átalakulásáig maradhatott hatályban, így végigkísérte a kapitalista Magyarország gazdasági fejlődését. A Kalocsai Kir. Törvényszék iratanyagának kiválasztásához pedig az vezetett, hogy olyan forrásanyagot kerestem, amely teljességében, selejtezés nélkül maradt az utókorra, így a csődeljárás minden eleme kapcsán lehetőséget biztosít a vizsgálódásra. A ki-

* PhD, adjunktus, SZTE ÁJK, Szeged, 6720 Szeged, Tisza L. krt. 54. E-mail: petervari.mate@juris.u-szeged.hu.

** A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-4-SZTE-28 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

választott időtáv szintén a forrásadottságokból következik, mivel az általam támasztott követelményeknek ettől az évtizedtől felel meg az iratanyag. A vázolt módszertannak megfelelően a levéltári forrásokból levonható eljárási jellegzetességeket mutatom be tanulmányomban összevetve a csődjoggal foglalkozó szakirodalomból kirajzolódó álláspontokkal. A csődeljárás legfontosabb szereplőinek, így a közadós, a hitelezők, a tömeggondnok, a csődbiztos és a csődválasztmány működése, valamint annak hatékonysága (gyorsasága és a hitelezőknek nyújtott kielégítés mértéke) képezte írásom fő hangsúlyát.

BEVEZETÉS

Az 1881:XVII. tc. hosszú évtizedekre határozta meg a magyar kereskedelmi élet működését, mivel elfogadását követően változatlanul szabályozta a csődeljárások alaki és anyagi kérdéseit egészen a 20. század közepéig.¹ Az 1875. évi kereskedelmi törvénykönyv képezte a gazdaság jogszabályi hátterét a vizsgált korszakban, amelynek kiegészítéseként szolgált az 1877-ben bevezetett új váltótörvény, valamint a fizetési kötelezettségek nem teljesítése esetén alkalmazandó végrehajtási és csődtörvény, amelyeket egyaránt egy évben, 1881-ben szavazott meg az országgyűlés.² E gazdasági jogi törvények kodifikálása Pauler Tivadar igazságügy-miniszter és Apáthy István nevét dicsérik, mivel Pauler a politikai környezetet igyekezett megteremteni e jogszabályok számára,³ míg Apáthy jogtudósként a kodifikációs tevékenységet végezte.⁴ A gazdasági jellegű jogszabályok mindennapi alkalmazásának vizsgálata kiemelt jelentőségű, mivel a jogi kérdések mellett a 20. század első felének gazdaságtörténetébe is betekintés nyerhető ezáltal.⁵ Emellett a csődjog történeti vizsgálata adalékokat szolgáltatathat a jogterület átfogó magyarországi reformjához, ami már régóta várat magára.

Jelen tanulmányban olyan levéltári forráscsoport feltárására vállalkoztam, amely a második magyar csődtörvény részletekbe menő gyakorlati bemutatására alkalmas. Ennek oka az, hogy a korábbiakban általam, a Szegedi Királyi Ítéltábla iratanyagában vizsgált csődeljárásoknak csak egyes eljárási cselekményei voltak rekonstruálhatók a forrásadottságok miatt,⁶ amely cselekményekből ugyan információk voltak

¹ LŐRINCZI Gyula: „A mai magyar csődjogi szabályozás jogtörténeti gyökerei. (Szomorújáték három felvonásban)” *Jogtörténeti Szemle* 2011/4. 21.

² HALMOS Károly: „A csőd intézményének rövid története” *Közgazdasági Szemle* 2012/5. 544.; HALMOS Károly: „A csődtörvény csődtörténete. Kultúrtörténet és közéleti történetírás (public history)” in MANHERCZ Orsolya (szerk.): *Historia critica. Tanulmányok az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történeti Intézetéből* (Budapest: ELTE Eötvös 2014) 224.

³ ANTAL Tamás: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története (1867–1944/45)* (Szeged: Iurisperitus 2022) 29–30.

⁴ KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina: „Die Anfänge des ungarischen Konkursrecht” in GÁBOR BÉLI [et al.] (szerk.): *Institutions of Legal History with special regard to the legal culture and history* (Bratislava–Pécs: University of Pécs – Institute of History of Slovak Academy of Sciences 2011) 67–70.

⁵ VARGA Norbert: *A kartellfelügyelet bevezetése Magyarországon. Az 1931:XX. tc. kodifikációja és gyakorlata* (Szeged: Iurisperitus 2020) 11.

⁶ PÉTERVÁRI Máté: „Csődeljárások a Szegedi Királyi Törvényszék gyakorlatában” in HOMOKI-NAGY

nyerhetők a jogszabály bírói gyakorlatáról, azonban a teljes folyamat ismertetése ezekből nem volt lehetséges. A csődeljárások során ugyanis az összetett alaki szabályok miatt nagy mennyiségű iratanyag keletkezett, így ezt hatványozottan sújtották az esetleges selejtezések. A bírósági határozatok pedig jellemzően nem túl részletesen ismertették az eljárás egyes elemeit. Ez főként az eljárás egyes szereplői által betöltött funkcióknak vagy a lefolytatott eljárás hatékonyságának teljes körű elemzését akadályozta. Emiatt tűztem ki célul a Kalocsai Kir. Törvényszék iratanyagának vizsgálatát, amelynek egyes részei hiánytalanul fennmaradtak. A kutatás azt mutatta ki, hogy ez az 1915. évtől kezdve igaz csupán, mivel a korábbi évek szintén töredékesnek mutatkoztak. A jelen írásban bemutatott eseteket az 1910-es évekből fennmaradt bírósági iratok kutatása során sikerült azonosítanom.⁷ A levéltári kutatás sajátosságából adódóan két eset is ennél korábbi évekhez kötődik,⁸ mivel a bírósági alkalmazottak a pertesteket, használatukat követően, nem az eredeti helyükre tették vissza. Az iratok töredékessége és a korábbi évekre visszanyúló esetek okán általános jellegű tendenciák nem vonhatók le az évtized helyi csődjogi gyakorlata kapcsán, azonban az eljárási jellegzetességek bemutatására kiváló lehetőséget kínálnak.

Az 1915 és 1919 közötti időszokról elmondható a levéltári kutatás eredményeképpen, hogy csupán egyetlen csődeljárás indult meg ekkor.⁹ A Keresztény Gyula törvényszéki bírónál folyamatban lévő ügyekről készült jegyzőkönyv szerint azonban az 1915. évet megelőzően több csődügy is kezdődött a Kalocsai Kir. Törvényszéken, amelyek azonban sajnálatosan nem maradtak fenn.¹⁰ Ebből az iratból azonban nem

Mária – VARGA Norbert – PÉTERVÁRI Máté (szerk.): *A Szegedi Törvényszék története* (Szeged: Szegedi Törvényszék 2019) 64–109.

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltár VII.2.b. Kalocsai Törvényszék iratai, Peres iratok 29–32. (1909–1914); 45.,77., 80–140/a. (1915–1919) dobozok.

⁸ MNL BKML VII.2.b. 94. P.1306/12/1929.; 791/1916. – Seligman Ignác elleni csődügy.; 123. 558/P.909. – Kertész és Herman bejegyzett cég csődügye. (A levéltári források hivatkozásánál az egyes iratok visszakereshetősége érdekében előbb a fondot és az állagot, majd a dobozt, végül az ügyiratszámokat jelöltem meg. Az egyes ügyekhez kapcsolódó dokumentumok a dobozokon belül összefogott iratsomókban találhatóak. Az itt megjelölt első hivatkozásoknál az ezen iratsomókban található ügyiratszámot hivatkoztam. A további lábjegyzetekben az ezen iratsomókban belül található iratok ügyiratszámát hivatkoztam a megfelelő azonosíthatóság érdekében követve a korabeli iratszámozás „betűkódjait”, amelyek az ügykezelési szabályok ismerete nélkül helyenként nehezen értelmezhetők. Ezeknek azonban a kutatás szempontjából nincsen jelentősége, mivel az egyetlen cél csupán ezek visszakereshetősége volt.)

⁹ Az 1915-ben a kivételes hatalom adta felhatalmazásra támaszkodva a kormány által a magyar jogrendszerben meghonosított csődönkívüli kényszeregyezés csak részben vette át ennek az eljárásnak a szerepét, mivel ilyen ügyből is csupán kettőt találtam. A világháborús évek úgy fest, hogy Kalocsai Kir. Törvényszék illetékességi területén „megfékeztek” a csődnyitási hajlandóságot. PÉTERVÁRI Máté: „A kivételes hatalom magánjogi viszonyokra gyakorolt hatása és a csődönkívüli kényszeregyezés bevezetése Magyarországon” in: FARKAS Ádám – KELEMEN Roland (szerk.): *Szkilla és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól* (Budapest: Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság 2020) 165–166.; MESZLÉNY Artúr: *A csődön kívüli kényszeregyesség, a 4070/1915. M. E. számú minisztériumi rendelet, az 1916. évi V. T. –C. és a csődön kívüli kényszeregyességre vonatkozó egyéb jogszabályok rendszere magyarázata* (Budapest: Athenaeum 1916) 13–14.; KELEMEN Roland: *A kivételes hatalom történeti és elméleti rendszere* (Budapest: Gondolat 2022) 121.

¹⁰ MNL BKML VII.2. 102. 25/2/1917.

lehet következtetni az 1910 és 1915 között megnyitott csődök számára, mivel csupán az 1917. január 22-én még folyamatban lévő ügyeket tüntették fel megkezdésük időpontjának megjelölése nélkül, korábról ilyen jellegű jegyzőkönyv sem található az iratanyagban. Az I. világháborúban megindított csődeljárások csekély számát a gazdasági szereplők és az eljárás lefolytatására alkalmas ügyvédek háborús távolléte okozhatta,¹¹ majd Kalocsa és környékén a Tanácsköztársaság és a „vörös terror” is igen jelentősen érezte a hatását,¹² amely megint csak fontos tényező lehetett a fizetéseképtelenségi eljárások számának lecsökkenésében.

A vizsgált időszakban négy olyan csődesetet találtam, amelyek egészében fennmaradtak.¹³ Ezek közül kettő esetén elemezhető a csődeljárás lefolytatása a maga teljességében, mivel a Seligman-féle csődügyben vagyonihiány miatt megszüntették az eljárást, míg a Heisler-féle csődügyben a csődnytás sem történt meg végül. Ennek ellenére mind a négy ügy alkalmas a csődeljárás kapcsán következtetések levonására, mivel nem csupán töredékes részecselekmények maradtak az utókorra. Az iratok között jellemzően nem csupán a bírósági határozatokat őrizték meg, hanem a csődnytási kérelmek, a csődvagyonról készült leltárak, a hitelezői bejelentések, a felszámolási tárgyalás jegyzőkönyvei, a csődválasztmány üléseiről készült jegyzőkönyvek és a fellebbezéssel kapcsolatos dokumentumok is megtalálhatók. Ennek köszönhetően a csődeljárás ellenérdekű feleinek is megismerhetők az álláspontjaik egy-egy jogvita kapcsán. Jelen tanulmányban nem önállóan ismertetem az egyes eseteket, hanem ezen ügyekből kiindulva a csődeljárás szereplői és az egyes jelentősebb eljárás cselekmények vonatkozásában kívánok összefoglaló jellegű megállapításokat megfogalmazni a bírói joggyakorlatról. Ennek kapcsán azonban meg kell jegyezni, hogy további jogesetek feltárásával lesz majd bemutatható nagyobb léptékben a korszak joggyakorlata.

KIKET SÚJTOTT LEGINKÁBB A CSŐDBE JUTÁS?

A csődeljárás központi alakja mindig a közadós volt, aki ellen megindult az eljárási folyamat. A vagyonbukott együttműködési készsége nagyban meghatározta az eljárás lefolyását, a foglalkozása pedig azt, hogy milyen típusú hitelezők és vagyontárgyak jelennek meg az eljárásban. Emiatt elsőként ezt kívántam vizsgálni.

Heisler Vilmos, a Bogyiszló melletti doromlápusztai lakos ellen megindított csődeljárás egészen különleges volt a közadós személye miatt, mivel részvénytársasági igazgatói pozíciót töltött be, amikor fizetéseképtelensége okán a Magyar Pénzüntézetek Központi Hitelbankja Részvénytársaság fellépett vele szemben.

¹¹ PÉTERVÁRI (6. lj.) 86–87.

¹² PÉTERVÁRI Máté: „Hogyan minősül a „kommunista vezérek” és a Lenin-fiúk kalaplevétellel való üdvözlése a bírói felelősség szempontjából?” *JOG.történet, MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport* (blogbejegyzés) 2022. szeptember 12., <https://mtajogtortenet.elte.hu/media/7f/2e/c7aa136c79a31f69f62f363f3b575e5b374fd366522de2dfdb80073cd83b/Petervari-Mate-Bakos-Geza.pdf>.

¹³ MNL BKML VII.2.b. 94. P.1306/12/1929.; 791/1916.-Seligman Ignác elleni csődügy; 116. 503/1918.-Magyar Pénzüntézetek Közp. Hitelbankja Heisler Vilmos ellen; 122. 3086/P.1911.-Szemes Simon csődügye; 123. Cs.1491/1918.-Kertész és Herman bejegyzett cég csődügye.

Heisler a korszak üzleti életében vállalt aktív szerepet, mivel az eljárás adatai alapján a szabadkai Ingatlan Forgalmi Részvénytársaság igazgatósági tagja volt,¹⁴ azonban emellett feltűnik a neve korábban a Csongrádmegyei Hitelszövetkezetenél is.¹⁵

A másik általam vizsgált, 1909-ben megnyílt csődben a közadói pozícióban a Kertész és Hermann kalocsai bejegyzett cég állt, azonban emellett a két beltaggal szemben is megindult az eljárás.¹⁶ A céget, amelyet 1908. február 5-én jegyzett be a Kalocsai Kir. Törvényszék, Kertész Adolf és Hermann Sándor, kalocsai vegyeskereskedők alapították.¹⁷ Üzletükben mindenféle ruhaneműket, virágcsokrot, vattát, kalocsai fényképes képeslapot, fűszereket, édességeket és mindennapi használati tárgyakat is árultak,¹⁸ így igazi vegyesboltot üzemeltettek.

Seligman Ignác az eljárás megindítását megelőzően Soltvadkerten (az iratokban jellemzően a Vadkert vagy Pest-Vadkert megnevezés szerepel) volt bejegyzett kereskedő, aki rőfös- és vegyeskereskedéssel foglalkozott.¹⁹ 1896 márciusában jegyeztette be cégét,²⁰ amely tevékenységi köre ruhaneműk (ing, nadrág, harisnya, kesztyű) és különböző vásznak kereskedelmére terjedt ki.²¹ A negyedik vagyonbukott a kalocsai Szemes Simon szabó, rőfös- és rövidárkereskedő volt,²² aki 1909 szeptemberében kezdte meg működését.²³ Szemessel szemben már tíz évvel korábban, 1901-ben is indult csődeljárás szintén a Kalocsai Kir. Törvényszék előtt.²⁴ 1915-ben 51 évesnek vallotta magát,²⁵ így 1864 körül születhetett.

Az öt közadós közül Heisler vagyoni viszonyairól nem sokat tudunk, mert vele szemben nem jutott el a leltározási fázisig a csődeljárás, de azt tudhatjuk, hogy vagyontalannak vallotta magát. Ennek ellenére a közadósok közül ő tűnik a legvagyonosabbnak, mivel az I. világháború után is komoly gazdaságot működtetett,²⁶ ha a névegyezés ebben az esetben ugyanazt a személyt takarja. Mindenesetre az eljárásban megjelölt lakóhely és a név is egyezik. A többi közadós a kereskedők alsóbb rétegéhez tartoztak, akik közül ketten is bérleményben (Kertész Sándor ún. „hónapos szobában”,²⁷ Seligman Ignác a bérelt üzlethelyiség melletti szobában családjával)²⁸ laktak, míg Hermann Sándor az édesanyjánál élt.²⁹ Egyedül Szemes Simon lakásában volt olyan vagyontárgy (Schweighardt-féle zongora, tűzmentes pénz-

¹⁴ MNL BKML VII.2.b. 116. 2062/15/1919.; *Központi Értesítő* 1913/14. 343.

¹⁵ *Központi Értesítő* 1911/5. 98.

¹⁶ MNL BKML VII.2.b. 123. 558/P.909.

¹⁷ *Központi Értesítő* 1908/19. 370.

¹⁸ MNL BKML VII.2.b. 123. 1/1909.bmb.

¹⁹ MNL BKML VII.2.b. 94. 3245/Polg.1901.

²⁰ *Központi Értesítő* 1896/23. 492.

²¹ MNL BKML VII.2.b. 94. 3245/Polg.1901.

²² MNL BKML VII.2.b. 122. 4167/P.1911.

²³ *Központi Értesítő* XXXIV. évf. (1909) 82. sz. 2193.

²⁴ *Pénzügyi Közlöny* XXVIII. évf. (1901) 24. sz. 726.

²⁵ MNL BKML VII.2.b. 88. B2416/13/1915.

²⁶ *Magyarország földbirtokosai és földbérlői (Gazdacímár)* (Budapest: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal 1925) 339.

²⁷ MNL BKML VII.2.b. 123. 1/1909. bmb.

²⁸ MNL BKML VII.2.b. 94. 3245/Polg.1901.

²⁹ MNL BKML VII.2.b. 123. 1/1909. bmb.

szekrény),³⁰ amely leltározásra érdemes lett volna. A másik három személynél a bútorok sem az ő tulajdonukat képezték (legalábbis ezt vallották a tanúk a leltározásnál). Emellett a négyből három csődeljárás is ruha- és textilkereskedéssel foglalkozó személyek ellen indult, akik mind egy-két éven belül a cégük megalapítását követően csődbe jutottak. Ennek alapján az kijelenthető, hogy „kalandor” vállalkozókkal van dolgunk,³¹ akik üzlete a jelentős árukészlet berendelése után nem igazán indulhatott be, így tartozásaik fizetésére képtelenné váltak.

KERESKEDELMI VAGY KÖZÖNSÉGES CSŐD?

A csődiratokban egyetlen alkalommal sem jelölték meg külön, hogy az adott esetben közönséges vagy kereskedelmi csődről van szó. A kereskedelmi csőd szabályainak alkalmazására a kereskedőkkel és a kereskedelmi társaságokkal szemben megindítandó csődeljárás esetén nyílt lehetőség, amelynek speciális szabályai 1881:XVII. tc. elkülönült részét képezték. A közönséges csőd pedig bármely közadással szemben elrendelhető volt, a második magyar csődtörvény ennek a szabályait tekintette elsődlegesnek, amelyhez képest jelentős különbséget ez elsősorban a csődnytitás szabályaiban jelentett, ugyanis a közönséges csőd esetén az adósságokkal szembeni vagyon elégtelenségét vizsgálta a bíróság, míg a kereskedelmi csőd esetén az eljárás megindításához már a fizetések megszüntetése is elegendő volt.³² Csupán a csődnytitás kapcsán hivatkozott jogszabályhelyből kikövetkeztethető, hogy az elsőfokú bíróság a kereskedelmi csőd szabályait alkalmazta-e az adott eljárás során. A Kertész és Hermann cég, valamint Szemes Simon csődeljárása esetén is a kereskedelmi csődre vonatkozó rendelkezések szerint járt el a bíróság a szükséges eljárási cselekményeknél.³³ A Seligman-féle csődeljárásban viszont nem a kereskedelmi csőd szabályai szerint történt a csődnytitás,³⁴ ugyanis a 84. §-ra hivatkozott a Kalocsai Kir. Törvényszék, pedig a csőd megnyitása előtti időpillanatig bejegyzett kereskedőként működtette az üzletét a vagyonbukott, csupán a csődeljárásra készülve töröltette a bejegyzését 1898. április 28-án.³⁵ A törvényszék viszont a leltározás és a zár alá vétel jogszerűségéről döntő végzésében a közadós rosszhiszeműsége kapcsán arra hivatkozott, hogy fizetéseképtelenségéről már jóval korábban tudott, márpedig a fizetéseképtelenség időpontja csak a kereskedelmi csőd esetén lenne releváns. Ebben a visszaélészerű esetben élhetett volna a bíróság a törvénynek azzal a megoldásával, hogy a kereskedelmi csőd szabályainak alkalmazását nem kötötte

³⁰ MNL BKML VII.2.b. 122. 5/1911. bmb.

³¹ Szemes Simon esetén ezt így fogalmazta meg a bíróság az ellene megindított bűnügyben: „*az üzletet minden vagyon nélkül kölcsönpénzen kezdte, majd újabb kölcsönökkel folytatta.*” MNL BKML VII.2.b. 88. B2416/13/1915.

³² PÉTERVÁRI Máté: „A kereskedelmi csőd a második magyar csődtörvényben” in MEZEY Barna (szerk.): *Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában* (Budapest: Gondolat 2021) 281.

³³ MNL BKML VII.2.b. 585/P.1911.; 5/bmb.sz.1911.

³⁴ MNL BKML VII.2.b. 94. 2591/1898.

³⁵ MNL BKML VII.2.b. 94. 3009/P.898.

a jogalkotó a kereskedőként való bejegyzettséghez, csupán a kereskedői minőséghez, azonban ez a kérdés nem is merült fel az eljárás során.³⁶

A CSÖDNYITÁS FELTÉTELEINEK BIZONYÍTÁSI KÉNYSZERÉVEL VALÓ VISSZAÉLÉS

A csődnyitást két esetben valamely hitelező kezdeményezte,³⁷ míg két esetben az adós vagy az adósok.³⁸ Az adósok által maguk ellen kért csődöt a bíróság a törvény rendelkezéseinek megfelelően azonnal megnyitotta, így ezekben az esetekben „zökkenőmentesen” történt az eljárás megindítása. A hitelezők által kezdeményezett csődnyitások alkalmával azonban már az első eljárási cselekmény jelentős jogvitát generált a törvényszék előtt, ami miatt a bíróság tárgyalást tűzött ki, hogy a felek előterjeszthessék bizonyítékaikat. A tárgyalás kitűzésére szoros határidőt szabott a törvény, ugyanis három napon belüli időpontot kellett meghatároznia a csődbíróságnak. Ezt nem is volt képes tartani a törvényszék, ugyanis a Seligman-féle ügyben a csődeljárást a Pollák és Baron budapesti bejegyzett cég 1898. május 7-én kezdeményezte,³⁹ miután 1898. április 28-án adósuk bejelentette a Budapesti Hitelezői Védegyletnek, hogy a fizetéseit beszüntetni kénytelen, viszont a hitelezőivel a kiegyezésre törekszik.⁴⁰ A tárgyalási határnapot csupán 1898. május 17-ére tűzte ki a Kalocsai Kir. Törvényszék.⁴¹

A másik, hitelező által megindított csődügyben még a csőd feltételeinek vizsgálata előtt jelentős eljárási akadály merült fel, amelyet az I. világháború generált. A Heisler-féle csődügyben a Magyar Pénzügyintézetek Központi Hitelbankja 1916. augusztus 19-én beérkezett csődnyitási kérelmével kezdeményezte az eljárás megindítását,⁴² de az I. világháború nyomán kihirdetett csődnyitási moratórium megakadályozta a csőd elrendelését. A Kalocsai Kir. Törvényszék elsőfokú bírósággként azonban tévesen utasította el a csődnyitást 1916. szeptember 4-én az 1915. július 31-én kiadott 12.000/1915. I. M. E. számú iuristitiumrendelet (eljárásjogi moratórium) 25. § (1)-re hivatkozva,⁴³ miszerint hitelezői kérelemre nem rendelhető el a csőd. Annak rendelkezéseit ugyanis már 1915 december 1-jétől hatályon kívül helyezte a csődönkívüli kényszeregyezésről szóló 4.070/1915. I. M. számú rendelet, amely ism-

³⁶ KRÁLIK Lajos: *A csődtörvény. (1881. évi XVII. törvénycikk)* (Budapest: Athenaeum 1881) 321–322.

³⁷ MNL BKML VII.2.b. 94. 2244Sz/P898. (Seligman); MNL BKML VII.2.b. 116. Cs.849/916.

³⁸ „Megelőzendő azt, hogy valamely hitelezőnk ellenünk végrehajtást vezessen s ilykép a többiek rovására előnyben részesüljön, – a fentiek bejelentésével kapcsolatosan ama kérelmet terjesztjük elő: miszerint ellenünk, illetve cégünk ellen csődöt megnyitni méltóztassék.” – MNL BKML VII.2. 123. 558/P.909. (Kertész és Herman bejegyzett cég); MNL BKML VII.2. 122. 3086/P.1911. (Szemes Simon).

³⁹ MNL BKML VII.2.b. 94. 2244Sz/P898.

⁴⁰ MNL BKML VII.2.b. 94. 417/1899.

⁴¹ MNL BKML VII.2.b. 94. 2391/P.898.

⁴² MNL BKML VII.2.b. 116. Cs.849/916.

⁴³ Szívós Kristóf: „Az 1911. évi I. törvénycikk hatálybalépésének körülményei” *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Publicationes Doctorandorum Juridicorum* 2020. 212.

telten helyreállította a világháború előtti csődjogi viszonyokat.⁴⁴ A bíróság így egy már több mint fél éve hatálytalan rendelkezésre hivatkozva utasította el a hitelező kérelmét, sőt a jogszabály figyelmen kívül hagyásából fakadó hibát tovább súlyosbította, hogy még ki is emelte a végzés, hogy az általuk hivatkozott 1915. évi rendelet óta „*ez ideig további rendelkezés nem történt*”.⁴⁵

A nyilvánvaló jogsértés miatt a kérelmező felfolyamodást nyújtott be,⁴⁶ amelyet azonban nem bíralt el a Budapesti Kir. Ítéltábla, mivel a jogorvoslati kérelmet el késetten nyújtotta be a kérelmező.⁴⁷ Az 1881:XVII. tc. 86. §-a értelmében ugyanis mindösszesen három nap állt rendelkezésre a felfolyamodás benyújtására a kézbesítéstől, a kézbesítés pedig 1916. szeptember 12-én történt, míg a jogorvoslatot csupán szeptember 16-án nyújtották be a törvényszékhez.

Két évvel később ismételten kezdeményezte a Magyar Pénzüntézetek Központi Hitelbankja a csődnyitást Heisler Vilmos ellen rávilágítva arra, hogy a már korábban említett rendeletek csupán a hadba vonult adósok esetére tartották fenn a csődnyitási tilalmat, a többi esetben helyreállították a csőd megindításának lehetőségét. A törvényszék ennek kapcsán hozott 1918. június 1-jei végzése hiányzik az iratanyagból, de annak a csődnyitást elutasító tartalma a fennmaradt felfolyamodásból és az ítéltábla határozatából rekonstruálható. Itt érdemes megjegyezni, hogy az ügyeket elbíró törvényszéki bírói tanács összetétele változott ugyan a két ügyben, de a csődnyitást megelőző tárgyalást 1916. szeptember 1-jén és 1918. május 29-én is ugyanaz a bíró vezette, aki minden bizonnyal kulcsszerepet játszott az azonos tartalmú végzések meghozatalában.⁴⁸ A csődöt kérő panaszló nem igazán palástolt felháborodással nyújtotta be felfolyamodását ezúttal határidőn belül a két évvel korábban már citált jogszabályhelyeket ismételten megjelölve,⁴⁹ amelyben egyúttal kérte a bírák egyetemleges elmarasztalását a felfolyamodási költségek kapcsán.⁵⁰

Az ítéltábla végül az újfent téves tartalmú végzést hatályon kívül helyezte és új eljárásra utasította a bíróságot azzal az indokolással, hogy a csődönkívüli kényszerregezésről szóló rendelet az utolsó iuristitiumrendelet csődnyitásra vonatkozó rendelkezéseinek hatályon kívül helyezéséről rendelkezett, így „*a csődnyitás 1915. december 1-jétől kezdve, a hitelező kérelmére korlátlanul elrendelhetővé vált, ha egyébként az anyagi feltételek fenforogtak*.” A bírák egyetemleges marasztalásától viszont eltekintett a másodfokú bíróság az 1871:VIII. tc. 66. §-ának második fordulata alapján, mivel úgy vélték, hogy nem olyan fokú volt a törvényszéki bírói tanács

⁴⁴ PÉTERVÁRI Máté: „A kivételes hatalomról rendelkező törvény alapján elrendelt moratóriumok hatása a csődeljárásokra” *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle* 2020/2. 35.

⁴⁵ MNL BKML VII.2.b. 116. Cs.849/916.

⁴⁶ „[A] bíróságon kívüli kényszerregezésről szóló 4070/1915. I. M. számú rendelet 71. §-a a végzésben felhívott intézkedést hatályon kívül helyezte, ami az elsőbíróság figyelmét, úgy látszik, elkerülte.” MNL BKML VII.2.b. 116. Cs.849/916/2.

⁴⁷ MNL BKML VII.2.b. 116. P.II.7005/1916.

⁴⁸ MNL BKML VII. 2.b. 116. 849/2/1916.; 503/5/1918.

⁴⁹ „[U]talunk a 4070/915. I M E számú miniszteri rendelet 71§-ára, amelynek tartalma annyira világos, hogy értelmezésébe bocsátkoznunk felesleges.” MNL BKML VII.2.b. 116. P. 503/6/1918.

⁵⁰ „[M]éltóztassék [...] bíró urakat marasztalni, mert a világos és törvényerejű rendelet helytelen alkalmazásával a feleknek nyilvánvalóan felesleges költségeket okoztak.” MNL BKML VII.2.b. 116. P. 503/6/1918.

vétsége, amely a felfolyamodásra okot szolgáltatott volna. Azt érdemes felvetni ennek kapcsán, hogy mi lehetett volna akkor ilyen ok, ha egy jogszabály már két és fél éve hatályban lévő rendelkezésének másodszori figyelmen kívül hagyása nem. A felmerülő nehézségek kapcsán viszont az is megállapítható, hogy a jogalkotó részéről sem volt feltétlenül szerencsés az, hogy a világháború nyomán bevezetett eljárási korlátozás kivezetését egy új eljárást, a csődön kívüli kényszeregyezséget bevezető rendelet záró rendelkezései között, több különböző jogszabályhelyre utalva „rejtette el”.

A panaszlott adós az ítéletábra határozatával szemben még a Magyar Kir. Curiához fordult. A felfolyamodásában kifejtette, miszerint a hivatkozott rendelkezés jogalkotói elhelyezése azt tükrözi, hogy a csőd megnyitására ebben az esetben csak a kényszeregyezés sikertelensége esetén nyilhatott volna lehetőség, hiszen „*ezen rendelkezés nem egy moratóriumi eljárási rendeletben, hanem a kényszeregyezésiben foglaltatik.*”⁵¹ A Magyar Kir. Curia azonban helybenhagyta az ítéletábra végzését annak indokai alapján.⁵² Az eljárási akadály így elhárult, emiatt ebben az ügyben is lehetőség nyílt a csődnitítés fennálltának feltételeit megvizsgálni a felek bizonyítékai alapján.

Az 1881:XVII. tc. 84. §-a értelmében a hitelezők által kérelmezett csődnitítés esetén a kérelmezőnek csupán az igazolt követelése fennálltát kellett bizonyítania a csődnitítési kérvényben és a már említett tárgyaláson, míg az adós vagyonának elégtelenségét tartozásai kielégítésére elegendő volt valószínűsítene is. A kereskedelmi csőd esetén pedig a fizetéseképtelenség igazolására volt csupán szükség. Ha ezeknek sikeresen eleget tett a hitelező, akkor az adósnak kellett számára biztosítékot nyújtania, vagy vagyoni mérlegét előterjesztve igazolnia a fizetőképességét.

Az általam vizsgált bírói gyakorlat viszont ezt kevésbé igazolta, amelynek oka az, hogy a csődnitítési kérvényről való döntéskor a bíróságnak mérlegelnie kellett azt is, fennállnak-e a csőd elrendelésének további feltételei. Az egyik ilyen kritérium a több hitelező megléte volt, ugyanis egyetlen hitelező esetén a csődeljárás kizárt volt, mivel ebben az esetben az igény végrehajtás útján volt érvényesíthető. A másik pedig a csődeljárásba vonható vagyon rendelkezésre állása, ugyanis teljes vagyonhiány esetén szintén nem volt elrendelhető a csőd a bírói gyakorlat alapján. Az adós együttműködésének a hiánya esetén azonban a vagyonmérleg és a hitelezői követelések előterjesztése elmaradt, míg a bíróságnak ennek „kinyomozására” egy magánjogi jellegű eljárásban nyilvánvalóan sem eszköze, sem lehetősége nem volt. A bíróság azonban a szenvedő és cselekvő állapotának előterjesztését elmulasztó vagy a meghagyásainak makacsul ellenszegülő közadóst letartóztathatta, így eme büntetőjogi eszközzel kényszeríthette volna együttműködésre az adóst, de ez egyetlen esetben sem merült fel opcióként a csődeljárások folyamán.

Ennek következtében állt elő az a disszonáns helyzet, hogy a törvényszék a csődnitítési kérvényben és a tárgyaláson a hitelezőtől várta azt, hogy bizonyítsa a csőd feltételeinek fennálltát. Emiatt a beérkezett csődnitítési kérvényekben és a csőd-

⁵¹ MNL BKML VII.2.b. 116. Cs.503/8/1918.

⁵² MNL BKML VII.2.b. 116. PK IV.5243/10/1918.

nyitási tárgyalásokon a panaszlók saját követelésük bizonyítása mellett igyekeztek bizonyítékokat felsorakoztatni amellet is, hogy az adósnak több hitelezője van és a teljes vagyonihiány sem áll fenn. A Heisler-féle csődöt kezdeményező Magyar Pénzüntézetek Központi Hitelbankja ennek megfelelően főleg az 1918-ban megindított eljárásban azt kísérelte meg bizonyítani, hogy a vagyonihiány nem valós, mivel az Ingatlan Forgalmi Részvénytársaságtól fizetésre jogosult az adós. A cég azt elismerte, hogy a szolgálatában áll az adós, de állításuk szerint fizetésre ez alapján nem jogosult.⁵³ A másik érintett csőd eljárásban a Pollák és Baron cég az adós vagyoniát meghaladó tartozásokat pedig a védegyeletnek benyújtott kérelemmel bizonyította. Seligman, a közadós viszont ellenezte a csőd megnyitását vagyontalanságára hivatkozva. A hitelező ennek ellenére is ragaszkodott az eljárás megindításához, mivel panaszlott „*áruraktárát a hitelezők megkárosítására átruházta, a megtámadási jog pedig csődön kívül nem érvényesíthető, már ez okból is elrendelendő lesz a csőd.*”⁵⁴ A hitelezők megkárosításával a közadós a csalárd bukás bűncselekményét követte el,⁵⁵ így emiatt büntetőeljárás keretében is felléptek vele szemben. Ez azonban teljesen elkülönült a csőd eljárástól, így az iratanyagban erre vonatkozóan csupán utalások találhatók, amelyekből a részletek nem voltak rekonstruálhatók. A büntetőeljárás „rémének” felsejlése azonban nem igazán befolyásolta a közadós magatartását a csőd eljárásban.

A Heisler-féle és a Seligman Ignáccal szemben megindított csőd eljárásban tehát az adósok meg sem kísérelték a hitelezővel való együttműködést, hanem éppen ők igyekeztek azt bizonyítani, hogy részükről vagyonihiány áll fenn. Heisler Vilmos emellett a csőd másik feltételére támaszkodva annak bizonyítására is törekedett, hogy több, csőd eljárásba bevonható hitelezője sincsen, így a csőd vele szemben emiatt sem megnyitható.⁵⁶ Seligman Ignác esetében ez nem képezte jogvita tárgyát, mivel egy másik cég (Goldberger Sámuel F. és fiai) is csatlakozott a Pollák és Baron cég csődnyitási kérvényéhez,⁵⁷ így a több hitelező meglétét igazolni nem volt szükséges. A csődöt kérő hitelezők és az adósok közötti viszonyt jól jelképezi Heisler a Magyar Kir. Curiának benyújtott felfolyamodásának lezárása: „*miért is csődnyitási kérelme [a hitelezőjének] jogos alappal nem bír, az kizárólag bosszú műve.*”⁵⁸

Heisler Vilmosnak a csődnyitást megakadályozó törekvését végül siker koronázta, mivel a Kalocsai Kir. Törvényszék 1919. március 11-ei végzésében a csőd megnyitását vagyonihiány miatt elutasította.⁵⁹ Heislert pedig a törvény kógens rendelkezéseinek megfelelően eskü letételére kötelezte 1919. március 20-ára kítűzött határnapon. A vagyonihiányt a csőd megnyitásának okaként a törvény kifejezetten nem szabályozta, a csőd megszüntetésének okaként viszont igen, így ebből vezette le a bíróság a határozatának jogalapját.⁶⁰

⁵³ MNL BKML VII.2.b. 116. 503/1/1918.

⁵⁴ MNL BKML VII.2.b. 94. 2391/P.898.

⁵⁵ BERNHARD Miksa: *A bűnvádi csődpé* (Budapest: Ráth 1914) 69–70.

⁵⁶ MNL BKML VII.2.b. 116. Cs. 849/1/1916.; Cs. 503/5/1918.; Cs. 503/11/918.

⁵⁷ MNL BKML VII.2.b. 94. 2591sz/P.898.

⁵⁸ MNL BKML VII.2.b. 116. Cs.503/8/918.

⁵⁹ MNL BKML VII.2.b. 116. Cs.503/12/1918.

⁶⁰ MNL BKML VII.2.b. 116. Cs.503/12/1918.

Mindkét ügy kapcsán a központi kérdés az volt, hogy a vagyonihiányt vagy a több hitelező meglétét mely félnek kell bizonyítania. A Pollák és Baron cég jogi képviselője némi felháborodással ki is jelentette, amikor felhívta őt a törvényszék a vagyoni meglétének igazolására, hogy nem a csődöt kérő hitelezőknek kell az adós vagyoniának létezését bizonyítani, hanem az adósnak kell annak hiányát.⁶¹ Ezzel szemben mindkét adós arra hivatkozott, hogy a hitelező kötelezettsége a több hitelező és a vagyoni meglétének bizonyítása.⁶² A csődnyitást elrendelő végzés ellen Seligman felfolyamodással is élt az ítéletátláshoz, amelyben az elrendelt csőd hatályon kívül helyezését kérte. Az adós azzal érvelt, hogy a hitelezőknek kellett volna bizonyítania a csőd alá vonható vagyoni meglétét vagy olyan igényt, amelyből a hitelezők kielégítésére alkalmas vagyoni szerezhető, mivel ennek „hiányában a csődeljárásnak mi értelme sincs.”⁶³ Ennek értelmében a költségek előlegezése esetén sem nyitható meg álláspontja szerint a csőd, amelyet egy kúriai döntvény citálásával igyekezett alátámasztani.⁶⁴

A Heisler-féle csődügyben egyértelműen állást foglalt a kérdésben a bíróság, mivel a Kalocsai Kir. Törvényszék végzésének indokolása a hitelezőre hárította annak valószínűsítését, hogy az adósnak a csőd megnyitására alkalmas vagyona van, így azzal magyarázta a csődnyitást meghiúsulását, hogy ennek nem tudott eleget tenni a hitelező.⁶⁵ A Budapesti Kir. Ítéletátlábla a panaszló felfolyamodását követően a törvényszék ezen döntését jóváhagyta, szintén azt az álláspontot sugallva, hogy a panaszlónak kellett volna a csőd alá vonható vagyoni meglétét megjelölni a bíróság számára.⁶⁶ A törvényszék indokolása ugyan szó szerinti egyezést mutatott a citált döntvényvel, de arra nem hivatkozott a bírói tanács.

A Seligman-féle eljárásban is ezzel összhangban történt meg a csőd megnyitása a törvényszék által, ugyanis a hitelező valószínűsítette a vagyoni meglétét, mivel az adós tartozásai áruk vásárlásából keletkeztek, így – ellenkező adatok hiányában – vagy azoknak, vagy az abból befolyt összegnek meg kellett volna lennie.⁶⁷ Seligman Ignác felfolyamodása után a Budapesti Kir. Ítéletátlábla is helybenhagyta ezt a határozatot, „mert a tárgyalás során említett üzlet átruházási szerződés megtámad-

⁶¹ MNL BKML VII.2.b. 94. 2591/P.898.

⁶² MNL BKML VII.2.b. 116. Cs. 849/1/1916.; Cs. 503/5/1918.; Cs. 503/11/918.

⁶³ MNL BKML VII.2.b. 94. 2591/P.898.

⁶⁴ A döntvény szerint az 1881:XVII. tc. 87. §-a értelmében az adós írnoki fizetése csődvagyonként nem volt tekinthető a csődnyitás alkalmával, más vagyona pedig nem volt, a 165. § szerint ilyenkor a csőd hivatalból megszüntetendő. A m. k. Curia ebből következtetett arra, hogy vagyoni hiányában a csőd csak akkor lenne elrendelhető, ha a „kérvényezők a csődeljárási költségek viselésére való készségeken felül valószínűvé tették volna, h. oly igény létezik, mely a csőd elrendelési, ill. a csődtömeg gondnoknak fellépése folytán érvényesítettvé, ez által a tömeg részére és a csődhitelezők kielégítésére szolgáló vagyoni szerezhető lenne.” (84. okt. 9. 915. P. T. IX. 13.) MÁRKUS DEZSÓ (szerk.): *Felsőbíróóságaink elvi határozatai I.* (Budapest: Grill 1891) 762.

⁶⁵ „Tényleg létező vagyoni hiányában a csőd csak úgy volna elrendelhető, ha a kérvényező a csődeljárási költségek viselésére való készségeken felül valószínűvé tette volna, hogy oly igény létezik, mely a csőd elrendelése, illetőleg a csődtömeg gondnoknak fellépése folytán érvényesítettvé, az által a tömeg részére és a csődhitelezők kielégítésére szolgáló vagyoni szerezhető lenne.” MNL BKML VII.2.b. 116. Cs.503/12/1918.

⁶⁶ MNL BKML VII.2.b 116. Cs.503/16/918.

⁶⁷ MNL BKML VII.2.b. 94. 2591/P.898.

hatásában a panaszosok oly igény létezését tették valószínűvé, mely a csőd elrendelése, illetőleg a tömeggondnok fellépése folytán érvényesíthető és ez által a tömeg részére és a csődhitelezők kielégítésére szolgáló vagyon elő állítható lesz.⁶⁸ A valószínűsítés mint eljárásjogi fogalom tartalmát Magyary Géza, a kor-szak neves perjogásza definiálta, miszerint „a bíró a bizonyítandó tény valószínűnek tarthatja, a nélkül, hogy teljes bizonyosságot nyerne felőle a bizonyító tényből.”⁶⁹ A tények valószínűsítése csak akkor volt elfogadható álláspontja szerint, ha ezt a törvény külön megengedte, és csupán perbeli cselekmények elrendelése kapcsán. A jelen esetben a törvény általi elrendelésről nem lehetett szó, mivel a kúriai döntvény alakította ki ezt a megoldást. Ahhoz azonban igazodott a bírósági gyakorlat, hogy egy perbeli cselekményről, a csőd megnyitásáról való pozitív döntéshez tekintette elegendőnek a valószínűsítést.

A már korábban bemutatott 1881:XVII. tc. 84. §-a értelmében a vagyon elégtelenségét a csődöt kérő hitelezőknek kellett valószínűsítenie, de ezzel semmiképpen sem állítható összhangba a valamiféle csőd alá vonható vagyon meglétének a valószínűsítési kötelezettségének rájuk terhelése. Az első esetben ugyanis elegendő volt arra bizonyítékokat felsorakoztatni, hogy az adós fizetési kötelezettségei meghaladják a vagyonát, míg a másodikban a hitelezőknek kellett volna feltérképeznie az adós vagyoni helyzetét.

A hitelezők mindkét ügyben vállalták azt is, hogy a törvény által biztosított lehetőséggel élve letétbe helyezik a csődeljárási költségek előlegezésére szükséges összeget a csőd megnyitása érdekében.⁷⁰ A Kalocsai Kir. Törvényszék határozatai a bírósági joggyakorlatot követték,⁷¹ azonban a szakirodalmi munkák érezhették annak a visszasságát, hogy a több hitelező és a csődeljárás megindításához szükséges vagyon meglétének bizonyítási terhét a hitelezőre terhelik, mivel nem foglaltak állást, hogy ennek kapcsán ez kinek a kötelezettsége lenne. Herczegh Mihály ugyanis úgy fogalmazott, hogy a kérdés a bírói belátásra van bízva. Ennek érdekében a bíróság bírói szemlét rendelhetett volna el javaslatára szerint, amelyet az 1840:22. tc. joggyakorlatából merített.⁷² Ezáltal a bíróság mintegy hivatalból vizsgálta volna a kérdést. E felvetés hatása mindenesetre nem érzékelhető sem a Kalocsai Kir. Törvényszék eljárásában, sem a Budapesti Kir. Ítéletábra határozataiban.

Apáthy István csődjogi összefoglaló művében egyszerűen „átlépett” azon a kérdésen, hogy a csőd alá vonható vagyon meglétét kinek kellene bizonyítania, ugyanígy járt el a több hitelező kérdésének tárgyalásakor is. A hitelezők száma ugyanis véleménye szerint „a legtöbb esetben már a csődnyitási kérvény elintézésekor kétségtelenné válik,”⁷³ amelyből nem derül ki, hogy ennek bizonyítása kinek a kötelezettsége lenne. A vizsgált joggyakorlatban a csekély eljárás alá vonható vagyon

⁶⁸ MNL BKML VII.2.b. 94. 2128/V.1898.

⁶⁹ MAGYARY Géza: *Magyar polgári perjog* (Budapest: Franklin 1913) 544.

⁷⁰ MNL BKML VII.2.b. 116. 849/2/916.; Cs.503/11/918.; 2591sz/P.898.

⁷¹ GRECSÁK Károly: *A csődtörvény (1881. évi XVII. törvényezikk) zsebkönyve* (Budapest: Grill 1913) 154.; BERNHARD Miksa: *A csődeljárás* (Budapest: Ráth 1914) 177.

⁷² HERCZEGH Mihály: *Magyar csődtörvény 1881:XVII. törvényezikk II.* (Budapest: Franklin 1884) 200.

⁷³ APÁTHY István: *A magyar csődjog rendszere II.* (Budapest: Eggenberger 1888) 24.

kapcsán felmerülő problémákból kiindulva az ennek kapcsán kifejtett jóslata próféta volt: „A törvénynek amaz intézkedése, a mely szerint a vagyon csekélyége esetében, csődeljárásnak helye nem lehet, a kellő kiegészítés nélkül sok esetben alkalmas módot nyújtana a furfangos adósoknak, minden további kellemetlenség nélkül, a csőddel járó zaklatásoktól megszabadulni, és hamis vagyoni adatok előterjesztésével, a jóhiszemű hitelezőket kijátszani.”⁷⁴ A megfelelő eszköznek a probléma kiküszöbölésére az adós számára előírt vagyontalansági esküt tartotta, amelynek elmulasztása büntetőjogi jogkövetkezményeket vont maga után. Heisler és Seligman esetében sem tűnik úgy, hogy ez kellő visszatartó erőt biztosított volna. Králik Lajos is kifejtette, hogy az adós a vagyonának harmadik személyre való átruházásával megghiúsíthatja a csődöt a törvény szó szerinti értelmezése esetén, de arra megoldást nem kínált, így arról sem ejtett szót, hogy a vagyon meglétének a bizonyítása vagy valószínűsítése kinek a kötelezettsége lenne.⁷⁵

AZ ÜGYVÉDSÉG PRIVILÉGIUMA – A TÖMEGGONDNOKI POZÍCIÓ

Az 1881:XVII. törvénycikk egyik jelentős reformja a tömeggondnoki pozíció bevezetése volt, akinél a csődtömeg kezelésével (pl. letét felvételében segítkezik, csődvagyon értékesítése és felosztása) és a csődeljárás lebonyolításával kapcsolatos hatáskörök (pl. hitelezői jegyzék összeállítása vagy felüellenőrzése, a hitelezői követelésekből az osztályozási terv összeállítása) összpontosultak.⁷⁶ Az ő személye kulcsfontosságúvá vált ezekben a perekben, mivel a munkája jelentősen befolyásolta az eljárások hatékonyságát és gyorsaságát. A törvény és a jogalkotók elképzelése szerint a tömeggondnok a hitelezők és a közzadós érdekeit egyaránt képviselte.⁷⁷ Emiatt különösen érdekes kérdés, hogy kik töltötték be ezeket a pozíciókat a vizsgált esetekben. Az országgyűlési vita során az a döntés született, hogy a csődbíróság jogosult kinevezni a tömeggondnokot a csődnyitás alkalmával az illetékességi területén praktizáló ügyvédek közül. Emellett a helyettes tömeggondnok intézményét is meghonosította a második magyar csődtörvény, amely szintén vizsgálatra érdemes.

A tömeggondnoki pozíciót mindhárom perben különböző ügyvéd töltötte be, amelyek közül kettő kalocsai székhelyű volt, míg egy kiskőrösi. A Kertész és Hermann cég csődügyében Gara Benőt nevezte ki a bíróság,⁷⁸ aki Kalocsa gazdasági életének kiemelkedő alakja volt, ugyanis a kalocsai Kereskedelmi és Gazdasági Bank igazga-

⁷⁴ APÁTHY (73. lj.) 26.

⁷⁵ KRÁLIK (36. lj.) 200.

⁷⁶ Ez amiatt jelentett jelentős változást, mivel az ezt megelőzően hatályban lévő 1840:22. tc. különválasztotta a csődtömeg jogi képviselét és a vagyontömeg kezelését. A csődtömeggel kapcsolatos perekben ugyanis a perügyelő járt el, míg a tömeggondnok feladatául a csődvagyon értékesítését szabta a törvény. KOLGYÁRI Császár Ferenc: *A magyar csődtörvénykezés* (Pest: Kilián 1847) 183–186.

⁷⁷ APÁTHY (73. lj.) 39.

⁷⁸ MNL BKML VII.2. 123. 558/P.909.

tóságának volt a tagja kinevezésekor.⁷⁹ Az 1869-ben született Gara (korábban Grósz Benő)⁸⁰ 1898-tól praktizált ügyvédként.⁸¹ A másik kalocsai ügyben, a Szemes Simon ellen indult eljárásban pedig Nyáry Béla nyerte el a pozíciót 1911-ben, aki talán még jelentősebb közeleti személyiség volt ekkor Kalocsán, mint Gara Benő.⁸² Az 1877-ben Szegeden született jogász 1903-ban kezdett ügyvédként dolgozni az érseki városban, majd komoly politikai karriert futott be az 1900-as évek elején. 1905 és 1910 között ugyanis országgyűlési képviselő volt, mivel a Zala vármegyei alsólendvai választókerületben két alkalommal is megválasztották a Katolikus Néppárt jelöltjeként.⁸³ 1911-ben így éppen az országgyűlési megbízatásának lejártá után tért vissza Kalocsára. A soltvadkerti illetőségű csődeljárás esetén pedig a csődvagyonhoz közelebbi településen székhellyel rendelkező ügyvédet nevezett ki a bíróság, így Abonyi Ignác kiskőrösi ügyvéd töltötte be a tömeggondnoki pozíciót.⁸⁴ Ő viszont a fiatal ügyvédek körébe tartozott, mivel 1896-ban jelent meg az ügyvédi kamara tagjai között.⁸⁵

Az 1881:XVII. tc. ugyan úgy fogalmazott, hogy csak „szükség esetén” kell kineveznie a bíróságnak a helyettes tömeggondnokot, de a joggyakorlat ehelyett azt a megoldást választotta, hogy a csődbíróság hivatalból minden csődnytitáznál tömeggondnokot és helyettes tömeggondnokot is kinevezett. Ez egyrésztől biztosítékként is szolgált, hogy a tömeggondnoknak legyen állandó helyettese, ha nem tudna részt venni olyan eljárási cselekményen, amikor a jelenlétét a törvény feltétlenül megköveteli. Másrésztől viszont az 1881:XVII. tc. 140. §-a értelmében a csődbíróság nem mellőzhette a helyettes kinevezését,⁸⁶ így a „szükség esetén” fordulat illuzórikussá vált. Az említett rendelkezés szerint ugyanis a helyettes tömeggondnoknak kell nyilatkoznia, ha a tömeggondnoknak esetleg követelése áll fenn a közzadással szemben, amelynek következtében hitelezőként is megjelenik a csődeljárásban. A csődbíróságnak azonban a csődnytitás megindításakor nem lehetett arról tudomása, hogy a tömeggondnok megjelenik-e a csődeljárásban hitelezőként is, így tanácsos volt helyettést is rendelni minden csőd megindítása esetén.

A helyettes tömeggondnok pontos funkcióját tehát a törvény nem igazán körvonalazta. Emiatt a kommentárirodalom igyekezett azt tartalommal megtölteni. Králik Lajos úgy értelmezte, hogy a törvény csupán a 140. §-ra és az abból következő jogcselekményekre, valamint a tömeggondnok hiányában a felszámolási tárgyaláson való részvételre korlátozta a helyettes tömeggondnok szerepét. Gazdaságossági szempontokra hivatkozva az ügyvédeknek kedvező értelmezését adta a kérdésnek,

⁷⁹ GALÁNTAI NAGY Sándor (szerk.): *Mihók-féle magyar compass 1909/10. Pénzügyi és Kereskedelmi Évkönyv I.* (Budapest: [Brózsza Nyomda] 1909) 602.

⁸⁰ *Budapesti Közlöny* 1908/131. 5.

⁸¹ *A magyar társadalom lexikonja* (Budapest: Hornyánszky 1930) 181.

⁸² MNL BKML VII.2.b. 3086/P.1911.

⁸³ *A magyar országgyűlés. A Főrendiház és Képviselőház tagjainak életrajzi adatai* (Budapest: Magyar Tudósító szerkesztősége 1906) 394.; FABRO Henrik – UJLAKI József (szerk.): *Sturm-féle országgyűlési almanach 1905–1910* (Budapest: Pesti Lloyd Társulat 1905) 351.; FABRO Henrik – UJLAKI József (szerk.): *Sturm-féle országgyűlési almanach 1906–1911* (Budapest: Wodianer F. és fiai 1906) 187.

⁸⁴ MNL BKML VII.2.b. 2591Sz./P.898.

⁸⁵ *Magyarország tiszti cím- és névtára. 1896.* (Budapest: Pesti Könyvnyomda 1896) 581.

⁸⁶ HERCZEGH (72. l.) 210.

mivel megkülönböztette a bíróság által kinevezett hivatalos helyettes és az ügyvéd által esetleg megjelölt magánhelyettes. A magánhelyettesítésre álláspontja szerint a 140. §-hoz kapcsolódó jogcselekményeken és a felszámolási tárgyaláson kívül mindig van lehetőség, míg a hivatalos helyettesre csak akkor van szükség, ha a tömeggondnok hosszabb ideig nem tudja ellátni a feladatát és ezt lehetőleg be is jelenti. A helyettes tömeggondnok működését így minimálisra szorította arra hivatkozva, hogy ez a tömeggondnoki feladatok ellátásának egységességét ne bontsa meg és ne terhelje további költségekkel a csődvagyont.⁸⁷ Ezzel az állásponttal egyetértett Apáthy is azokban az esetekben, amikor „a tömeggondnok hivatalos személyiségének nem kell előtérbe lépnie.”⁸⁸ Ez a megfogalmazás azonban nem konkretizálta, hogy melyek lennének ezek az esetek. Mindkét nézet kapcsán megállapítható, hogy ezáltal kiüresítették volna a helyettes tömeggondnok szerepét, funkcióját minimálisra szorítva. A hivatalosan kinevezett helyettes ugyanis így háttérbe szorították volna a tömeggondnok ügyvédjelöltjei, akiket a helyettesítésére rendelt volna, így akár az is előfordulhatott volna, hogy a tömeggondnok személyesen csak csekély mértékben vesz részt az eljárásban.

Ennek kapcsán merülhet fel a felelősség kérdése a tömeggondnok és a helyettes tömeggondnok relációjában. A tömeggondnok ugyanis magánhelyetteséért korlátlan felelősséggel tartozott volna, mivel ebben az esetben kettejük között a felelősségi szabályok a teljesítési segéd analógiájára alakultak volna,⁸⁹ míg a 105. § értelmében a helyettes tömeggondnok a tömeggondnoktól függetlenül vállalta a felelősséget saját működéséért. Ennek értelmében a helyettes tömeggondnok az eljárásban való fellépése esetén mellérendelt viszonyba kerülne a tömeggondnokkal felelősség szempontjából,⁹⁰ mivel egymás tevékenységéért nem tartoztak felelősséggel, a tömeggondnok nem utasíthatta, intézkedéseit nem bírálhatta felül.⁹¹

A Kertész és Hermann cég csődügyében a kalocsai Bruckner Mihályt nevezte ki a Kalocsai Kir. Törvényszék helyettes tömeggondnoknak,⁹² aki fiatal ügyvédként nyerte el a pozíciót, mivel 1908 novemberében vált ügyvédi kamarai taggá.⁹³ A Seligman-féle csődeljárásban a szintén kalocsai Grósz Benő ügyvéd nyerte el a pozíciót,⁹⁴ aki egyezik a korábban bemutatott Gara Benővel, csupán magyarosította a nevét a két eljárás között. A harmadik csődügyben pedig Jurcsó Lajos kalocsai ügyvéd tölthette be ezt a tisztséget, aki 1911 januárjában csatlakozott a Budapesti Ügyvédi Kamarához,⁹⁵ amelyhez a kalocsai ügyvédek is tartoztak. Korábban 1906-tól pedig a már bemutatott, ismert kalocsai ügyvéd, Nyáry Béla jelöltjeként dolgo-

⁸⁷ KRÁLIK (36. lj.) 221.

⁸⁸ APÁTHY (73. lj.) 49.

⁸⁹ SZLADITS Károly: „A kötelelem lebonyolítása” in SZLADITS Károly (szerk.) *Magyar magánjog. Kötelmi jog általános része* (Budapest: Grill 1941) 471–472.

⁹⁰ MORGENSTERN Jakab: „A helyettes tömeggondnokról” *Ügyvédek Lapja* 1889/26. 6.

⁹¹ BUCHWALD Lázár: „A tömeggondnok helyettese” *Jogtudományi Közöny* 1882/8. 64.

⁹² MNL BKML VII.2.b. 123. 558/P.909.

⁹³ *Igazságügyi Közöny* 1908/11. 397.

⁹⁴ MNL BKML VII.2.b. 94. 2591sz./P.898.

⁹⁵ *Ügyvédi Kamarai Közöny* 1911/1. 44.

zott.⁹⁶ Ennek következtében korábbi „principálisával” látták el a tömeggondnoki feladatokat e csődeljárásban.

Ebből látható, hogy a kalocsai székhelyű cégeknél két kalocsai ügyvédet nevezett ki a bíróság csődtömeggondnokra és annak helyettesévé, míg a nem kalocsai cég esetén megosztotta a két pozíciót, így a tömeggondnokot a közadós lakhelyéhez közelebbi ügyvédek köréből nevezte ki, míg a helyettes kalocsai ügyvéd lett. Ezáltal a Kalocsai Kir. Törvényszék a nem a székhelyéhez kapcsolódó ügyben a csődtömeghez közeli ügyvéd tömeggondnoki és a székhelyhez kapcsolódó ügyvéd helyettes tömeggondnoki kinevezésével a Buchwald Lázár, szabadkai ügyvéd által a Jogtudományi Közlöny hasábjain javasolt megoldást alkalmazta.⁹⁷ A tömeggondnok „élt” is a helyzet kínálta lehetőséggel, mivel a kevésbé jelentős tárgyaláson, ahol csak a tömeggondnok díjának kiutalványozását kérvényezték, már nem jelent meg a kiskőrösi ügyvéd, csupán a kalocsai helyettes tömeggondnok.⁹⁸

A tömeggondnokok a két, díjjal „kecsegtető” ügyben az elismert helyi ügyvédek köréből kerültek ki, míg a helyettes tömeggondnoki pozíció kivétel nélkül a kezdő ügyvédek számára biztosított minimális jövedelmet. A két tisztséget betöltő személyi kör a karrierívének eltérő pontján állt, így ez minden bizonnyal meghatározta a közöttük fennálló viszonyt is. Emiatt önkéntelenül is inkább az alárendeltségi viszony a meghatározó ebben az esetben, mint a szakirodalomban megjelenő és a törvényből is körvonalazódó mellérendeltség. Ebből következően viszont a hivatalos helyettes végezte a tömeggondnok helyettesítését a szükséges esetekben, a Králiknál felmerült magánhelyettesítés nem jelent meg opcióként. Ez nem meglepő, mivel a Budapesti Kir. Ítéltábla döntvénye már 1889-ben lezárta ezt a kérdést, amikor leszögezte, hogy „a tömeggondnoknak rendszerinti helyettese a tömeggondnoki helyettes s így ezt a tömeggondnok alapos ok nélkül mellőzni és a csődtömeg ügyeinek ellátását másra bízni nem jogosult.”⁹⁹

A helyettes tömeggondnok a vizsgált esetekben a tömeggondnok teljeskörű helyetteseként, azzal szándékegységben eljárva jelent meg, amely különösen a Nyáry Béla–Jurcsó Lajos párosnál a fent már vázolt viszony miatt nem meglepő. Jurcsó részt vett a csődtömeg állását ismertető csődválasztmányi ülésen a tömeggondnok mellett,¹⁰⁰ amelynek célja az ügyről való tájékozódás lehetett. Emellett pedig helyettesítette Nyáryt a pótcsődfelszámolási tárgyaláson a bíróság előtt és egy alkalommal a csődválasztmányi ülésen.¹⁰¹ A Kertész és Hermann cég csődügyében viszont egyáltalán nem jutott szerephez a helyettes tömeggondnok.

⁹⁶ *Ügyvédi Kamarai Közlöny* 1906/3. 27.

⁹⁷ BUCHWALD (91. lj.) 64.

⁹⁸ MNL BKML VII.2.b. 94. 4283/P.1901.

⁹⁹ MÁRKUS (64. lj.) 766.

¹⁰⁰ MNL BKML VII.2.b. 122. 74/1911.

¹⁰¹ MNL BKML VII.2.b. 122. 5182/P.1911.; 65/csv.911.

A TÖRVÉNYSZÉKET AZ ELJÁRÁSBAN MEGTESTESÍTŐ CSŐDBIZTOS

Az 1881:XVII. tc. a csődeljárás gyorsítása céljából hozta létre a csődbiztosi pozíciót, aki tehermentesítendő a törvényszéket egyesbíróként dönthetett az adminisztratív jellegű kérdésekben, míg a jelentősebb jogi kérdésekről kellett csak a bírói tanácsnak határozatot hoznia. A szabályozásnak köszönhetően a törvényszékeken a csődbiztos kezében összpontosultak a csődeljárások. A még 1898-ban indult ügyben Haáz Béla látta el a csődbiztosi teendőket, de a másik két időben egymáshoz közelálló ügyben egyaránt Péter Ferenc (1868–1932)¹⁰² töltötte be a csődbiztosi pozíciót.¹⁰³ (A Heisler-féle csődügyben csődnyitás hiányában csődbiztos kijelölésére nem került sor.)

A csődbiztost csődnapló vezetésére kötelezte a csődtörvény hatálybaléptető rendelete, amelyben részletesen feltüntették az egyes iratokat.¹⁰⁴ Az említett jogszabály szerint emellett a törvényszék egy bírása félévente köteles volt ellenőrizni a csődbiztos munkáját. A Kalocsai Törvényszék esetében az 1917. január 22-ei vizsgálat azt mutatta ki, hogy Keresztény Gyula törvényszéki bírónál nyolc csődeljárás volt folyamatban.¹⁰⁵ Ezekből az adatokból arra lehet következtetni, hogy a kis méretű törvényszékeken egyetlen bíró vitte az összes folyamatban lévő csődeljárás alkalmával a csődbiztosi teendőket.

A HITELEZŐK SZÁMA ÉS ÖSSZETÉTELE

A hitelezői követelések között a II. osztályú követelések domináltak. Csak néhány I. osztályú követeléssel rendelkező hitelező jelent meg a vizsgált esetekben, akik kielégítésére még a processzus korábbi szakaszában sor került.¹⁰⁶ Ezek a követelések jellemzően adóhátralékok voltak, így hitelezőként az Izraelita Hitközség, a Budapestvidéki M. Kir. Pénzügyigazgatóság (Seligmannál még Magyar Kir. Államkincstár) és a Kiskunhalasi Kir. Munkásbiztosítási Pénztár jelentkezett a törvényszéknél.¹⁰⁷ Emellett a Kertész és Hermann cég esetében még az alkalmazottak (pénztárnoknő, könyvelő és kereskedősegéd) fizetése került ebbe a körbe.¹⁰⁸

¹⁰² „Halálozás” *Nemzeti Újság* 1932/153. 6.

¹⁰³ MNL BKML VII.2. 122. 3086/P.1911.; 123. 558/P.909.

¹⁰⁴ „126. A m. kir. igazságügyminiszernek 3329/I. M. E. számú rendeletet, a csődtörvény hatálybaléptetése alkalmából” *Magyarországi rendeletek tára. 1881.* (Budapest: M. Kir. Belügyminiszerium 1881) 1366–1370.

¹⁰⁵ MNL BKML VII.2. 102. 25/2/1917.

¹⁰⁶ A csődeljárás egyik fontos célja az egyes követelések kielégítési sorrendjének meghatározása volt. Ennek keretében kerültek az egyes osztályokba a követelések. A jogalkotó által privilegizált követelések kaptak kedvezőbb besorolást, amelyekre a továbbiakban ismertettek példákat.

¹⁰⁷ MNL BKML VII.2.b. 94. 1331sz/1898.; 122. 2933/912.; 123. 1643/P.909.

¹⁰⁸ MNL BKML VII.2.b. 123. 1643/P.909.

A vizsgált csődeljárások közül Seligman Ignácnak volt a legkevesebb hitelezője, ugyanis csupán 25 személy jelentette be tartozását irányába.¹⁰⁹ Ezek közül 17 budapesti cég, míg öt bécsi volt, két csehországi [Zwittau (Svitavy), Neu Rothwasser (Nová Červená Voda)] és egy szegedi mellett. A szegedi cég képviselőt az ismert szegedi ügyvéd, Rósa Izsó látta el, míg Schreyer Jakab hat hitelező érdekében is eljár a csődeljárásban.

A Kertész és Hermann ügyben összesen 42 hitelező jelentette be követelését áruk vételára jogcímén,¹¹⁰ amelyek közül 16 budapesti és 16 bécsi székhelyű volt. A többi hitelező illetékessége Pakshoz, Debrecenhez, Kassához, Warendorfhoz (Poroszország, ma: Észak-Rajna-Vesztfália, Németország) és a cseh régióban található városokhoz (Bodenbach [ma: Podmokly], Weipert [ma: Vejprty], Gablonz [ma: Jablonec], Asch [ma: Aš]) kötődött. A hitelezők képviselőt jellemzően ügyvédek látták el a bejelentések kapcsán, főként a külföldi cégeknél. Közülük is Balog Arnold és Gyarmati Viktor budapesti ügyvédek emelkedtek ki, akik 13 hitelezőt képviseltek együttesen.

A legtöbb hitelezője pedig Szemes Simonnak volt, ugyanis az ő esetében 54 hitelező számított követelése kielégítésére.¹¹¹ Ezen cégháló összetétele is a másik két vizsgált csődeljáráshoz hasonló volt, így 33 budapesti, hat pedig bécsi székhelyű volt, míg ebben az esetben is megjelentek cseh településekről (Brünn [Brno], Warnsdorf [Varnsdorf], Reichenberg [Liberec], Triebendorf [Trebarov]) is hitelezők. A másik két vagyonbukotthoz képest eltérés, hogy több magyar helység (Szeged, Késmárk, Dunaföldvár, Szabadka, Orosháza, Kalocsa, Kenderes, Bátya) is szerepelt a hitelezők listáján azok székhelyeként. Ebben az esetben is több hitelezőt ugyanaz az ügyvéd (Schreyer Samu, Balog Arnold) képviselt.

A követelések majdnem mindegyike mindhárom közadónál áruvásárlásból származott. Ezekon kívül még szórványosan készpénz kölcsönből származó tartozások jelentek meg. A hitelezők mindegyike a vagyonbukottól távolabbi városokból szállította nagykereskedőként a közadós telephelyére az árut. A csődhirdetmények közzétételekor a korábbi gyakorlatnak megfelelően a bécsi Wiener Zeitung és a Budapesti Közlöny töltötte be a hivatalos hírlapok szerepét,¹¹² amely hatékony megoldásnak mutatkozott, mivel a távoli cégek is értesültek ezen az úton a csődbejelentés szükségességéről.¹¹³ Mindhárom csődügy esetében a követelések is összegzésre kerültek, így a vásárlói körük is megismerhető ezeknek a cégeknek, amelyből kiderült, hogy kivétel nélkül vadkerti vagy éppen kalocsai lakosok voltak, akikhez a szűk értelemben vett környékbeliek (Tázlár, Bátya, Szakmár, Kiscsertő, Homokmégy, Alsómégy, Öregcsertő) csatlakoztak.¹¹⁴

¹⁰⁹ MNL BKML VII.2.b. 94. 2591/P.898.

¹¹⁰ MNL BKML VII.2.b. 123. 1491/918.

¹¹¹ MNL BKML VII.2.b. 122. 2933/912.

¹¹² HALMOS Károly – KLEMENT Judit: „Értékek a romok között. A csődperekben ránk maradt irafajtákról és forrásértékükről” *Korall* 2013/ 54. 144.

¹¹³ MNL BKML VII.2.b. 94. 2591sz/P.898.; 122. 3411/P.1911.; 123. 558/1918.

¹¹⁴ MNL BKML VII.2.b. 94. 3245/Polg.1901.; 122. 5/1911bmb.; 123. 1434/P.909.

CSŐDVALASZTMÁNY MINT A HITELEZŐI ÉRDEKEK KÉPVISELETÉNEK ORGÁNUMA?

Az 1881:XVII. tc. a tömeggondnok csődvagyon kezelésével kapcsolatos feladatainak támogatására a csődválasztmány létrehozására biztosított lehetőséget, amelynek célja a hitelezők érdekeinek artikulálása volt. A felszámolási tárgyalás előtt a hitelezői kör még nem körvonalazódhatott véglegesen, így a csődnyitás és a felszámolási tárgyalás közötti időszakra szükség esetén háromtagú ideiglenes csődválasztmányt nevezhetett ki a bíróság hivatalból vagy hitelezői kérelemre. A vizsgált esetek egyikében sem rendelte el az ideiglenes csődválasztmány megalakítását az elsőfokú bíróság.

A felszámolási tárgyalást követően viszont a hitelezők követeléseik összegei szerint számítandó szótöbbséggel választhattak maguk vagy képviselőik közül egy legalább háromtagú csődválasztmányt a bíróság által meghatározott tárgyalási határnapon. A csődválasztmány tagjainak lehetőleg helyben kellett lakniuk.¹¹⁵ A hitelezők mindhárom vizsgált, megnyitott csődben egyaránt megválasztották a csődválasztmányt. Az erről szóló jegyzőkönyv azonban csak két esetben maradt fenn.

A Seligman-féle csődügyben a csődbiztos által vezetett tárgyaláson két hitelezői képviselő jelent meg Szántó Lajos ügyvéd és Szabóky Károly helyetteseként Battlay János ügyvédjelölt, akik egyhangúlag megválasztották Schreyer Jakabot, Szántó Lajost és Szabóky Károlyt.¹¹⁶ Mindhárom csődválasztmányi tag a hitelezők képviselői közül került ki. Szántó Lajos egy hitelezőt saját jogán és öt hitelezőt Schreyer Jakab megbízásából képviselt, Szabóky helyett Battlay szintén egy hitelező nevében járt el.

A Szemes Simonnal szembeni csődeljárás során a csődválasztmányi tagok megválasztására kitűzött tárgyaláson hárman, Vámos Gyula, Schöffner József és Hahn Béla helyett Máté Tóth Jenő ügyvédjelölt jelentek meg.¹¹⁷ Schöffner József két hitelező képviseletében gyakorolta a csődválasztmányi tagok megválasztására irányuló jogokat, Vámos Gyula pedig az öt hitelező által megbízott Schreyer Samu helyett és a Kalocsai Közgazdasági Bank nevében járt el. Hahn Béla a Kalocsai Izraelita Hitközség elnökeként vett részt a csődválasztmány megválasztásában. A csődválasztmány tagjaiul Szántó Lajos, Vértes Izsó és Vámos Gyula ügyvédekét választották meg, akik közül sem Szántó, sem Vértes nem jelent meg az eljárás során jogi képviselőként. A Kertész és Hermann elleni eljárásban a csődválasztmány tagjai Hahn Béla, Halasi Izsó és Szántó Lajos voltak.¹¹⁸

A megválasztott személyeket röviden kívánom bemutatni, hogy ezáltal körvonalazódhassanak megválasztásuk mozgatórugói. Schreyer Jakab a korszak legelismertebb csődjogi szakértője volt, aki Budapesten dolgozott ügyvédként,¹¹⁹ így az

¹¹⁵ BERNHARD (71. l.) 120.

¹¹⁶ MNL BKML VII.2.b. 94. 111/p.899.

¹¹⁷ MNL BKML VII.2.b. 122. 62/csv.911.

¹¹⁸ MNL BKML VII.2.b. 123. 59/csv.909.

¹¹⁹ GYÖRGY Ernő: „Dr. Schreyer Jakab” *Jogtudományi Közlöny* 1932/28. 168.; SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái XII.* (Budapest: Hornyánszky 1908) 610.

ő megválasztását inkább tekinthetjük presztízisének elismeréseként. Szántó (1877-ig Stern) Lajos már évtizedes ügyvédi gyakorlattal bírt a Seligman-féle csőd megnyitásokor is.¹²⁰ Kalocsa üzleti életének meghatározó alakja volt, hiszen a Kalocsai Takarékpénztárnak előbb felügyelőbizottsági,¹²¹ majd 1895-ig igazgatósági tagja,¹²² utána pedig megalapításától a kalocsai Közgazdasági Bank igazgatósági tagjaként funkcionált,¹²³ 1906-tól 1912. évi haláláig pedig ugyanennek a pénztézetnek a vezérigazgatójaként dolgozott.¹²⁴ A Seligman-féle csőd eljárás választmányának harmadik tagja pedig Szabóky Károly volt, aki rövid bírósági gyakorlat után az 1870-es évektől végzett Kalocsán ügyvédi tevékenységet.¹²⁵

A Szemes Simonnal szembeni eljárásban 1911-től a csődválasztmányi tisztséget betöltő Vértes Izsó apját, Vértes Adolf temesvári ügyvédet követve lépett az ügyvédi pályára,¹²⁶ a kalocsai prókátorok között pedig 1901-től tűnik fel a neve.¹²⁷ Szintén szerepet vállalt a kalocsai Közgazdasági Bank vezetőségében, ugyanis előbb, 1905-től a felügyelőbizottság tagja,¹²⁸ majd 1908-tól igazgatósági tagja volt.¹²⁹ Vámos Gyula 1908-ban kezdte meg ügyvédi működését Kalocsán,¹³⁰ majd 1909-ben vette át a jogtanácsosi feladatokat Szántó Lajostól a kalocsai Közgazdasági Banknál,¹³¹ amelynek 1912-től igazgatósági tagja is lett.¹³²

A harmadik csőd eljárásban választmányi tagságot betöltő Hahn Béla 1898-ban kezdett Kalocsán ügyvédként praktizálni,¹³³ majd 1905-től a már korábban tömeggondnokként jelen eljárásban említett Gara Benő társaságában többedmagukkal megalapították a kalocsai Kereskedelmi és Gazdasági Bankot, amelynek igazga-

¹²⁰ *Magyarország tisztii cím- és névtára. 1886.* (Budapest: Pesti Könyvnyomda 1886) 463.; „Akadémiai díjat nyert” *Egyenlőség* 1892/19. 10.; SZENTIVÁNYI Zoltán: *Századunk névváltoztatásai 1800–1893* (Budapest: Hornyánszky 1895) 208.

¹²¹ GALÁNTAI Nagy Sándor (szerk.): *Magyar compass pénzügyi évkönyv 1894 I.* (Budapest, Brózsza Ottó 1894) 272.

¹²² GALÁNTAI Nagy Sándor (szerk.): *Mihók-féle magyar compass 1895/6 I.* (Budapest: Brózsza Ottó 1895) 461.

¹²³ GALÁNTAI Nagy Sándor (szerk.): *Mihók-féle magyar compass 1898/9 I.* (Budapest: Légrády Testvérek 1898) 763.

¹²⁴ GALÁNTAI Nagy Sándor (szerk.): *Mihók-féle magyar compass 1906/7 I.* (Budapest: [Brózsza Ottó] 1906) 763.; GALÁNTAI Nagy Sándor (szerk.): *Nagy magyar compass 1912–1913 I.* (Budapest: Stephaneum 1912) 699.; „Halálozások” *Az Újság* 1912/221. 17.

¹²⁵ *Budapesti Közlöny* 1872/148. 1180.; „Hivatalos rész” *Budapesti Közlöny* 1872/64. 1307.; *Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője* 1874/166. 3333.

¹²⁶ „Verőfényes napsütésben Temesvár egész társadalma kísérte Vértes Adolf dr. holttestét utolsó útjára” *Déli Hírlap* 1930/195. 2.

¹²⁷ *Magyarország tisztii cím- és névtára. 1901.* (Budapest: Pesti Könyvnyomda 1901) 720.

¹²⁸ GALÁNTAI Nagy Sándor (szerk.): *Mihók-féle magyar compass 1905/6 I.* (Budapest: [Brózsza Ottó] 1905) 433.

¹²⁹ GALÁNTAI Nagy Sándor (szerk.): *Mihók-féle magyar compass 1908/9 I.* (Budapest: [Brózsza Ottó] 1908) 565.

¹³⁰ *Ügyvédi Kamarai Közlöny* 1908/11. 39.

¹³¹ GALÁNTAI (79. l.) 601.

¹³² GALÁNTAI Nagy Sándor (szerk.): *Nagy magyar compass 1912–1913 I.* (Budapest: Stephaneum 1912) 699.

¹³³ *Magyarország tisztii cím- és névtára. 1896.* (85. l.) 686.

tósági tagjai lettek.¹³⁴ Halasi Izsó pedig Gara Benő korábbi ügyvédjelöltjeként tartozott e körhöz,¹³⁵ aki pályakezdőként lehetett a választmány tagja, mivel csupán 1909-ben kezdhetette meg ügyvédi működését.¹³⁶

A Szemes, valamint a Kertész és Herman cég csődügyeiben a választmányok összeállításánál az tapasztalható, hogy az egy-egy pénzüintézet körül kialakult személyi kör dominálta a választásokat. A három csődválasztmány esetében Szántó Lajos személye a közös metszéspont, aki két esetben a választmányi elnöki pozíciót is betöltötte.¹³⁷ Az üléseken elhangzottak rögzítését mindannyiszor jegyzőre bízták. A Kertész és Hermann ügyben az amúgy is kezdő ügyvédként választmányi taggá választott Halasi Izsó töltötte be a pozíciót,¹³⁸ míg a másik esetben a választmányon kívüli személy, egy ügyvédjelölt (a tömeggondnok ügyvédjelöltje, Béli Béla)¹³⁹ látta el ezt a feladatot.¹⁴⁰ A csődválasztmányok személyi összetétele azt tükrözi, hogy a hitelezők személyesen nem vettek részt annak munkájában, sőt a választmányi tagok megválasztásában is legfeljebb jogi képviselőjük útján vállaltak szerepet. A választásra tűzött tárgyalási napon mindkét vizsgálható esetben a hitelezők csekély száma élt ezen jogosultságával. Ennek következtében a hitelezői érdekek reprezentatív képviseletéről nem igazán lehet szó egyik esetben sem, sőt minden bizonnyal valós választási eljárás sem történt, mivel a csekély vállalkozókedv miatt inkább a pozíció betöltésére hajlandó személyekről állapodhattak meg a jelenlévők (a hitelezők, a tömeggondnok és a csődbiztos) a kitűzött tárgyalás alkalmával. A csődválasztmány így nem tölthette be az 1881:XVII. tc. indokolásában kijelölt funkcióját, miszerint az orgánium ilyen módon való szabályozásával a „lehető legtágabb autonómiát” biztosítja a hitelezőknek a vagyon kezelésében.¹⁴¹

A HITELEZŐK KIELÉGÍTÉSÉNEK MÉRTÉKE ÉS AZ ELJÁRÁS GYORSASÁGA

A hitelezők számára a legfontosabb szempont jellemzően egy csődeljárás értékelésekor, hogy követelésüknek mekkora részéhez és mennyi idő alatt van lehetőségük hozzájutni, így az eljárás hatékonyságát elemezve végül ezt a kérdést kívánom bemutatni. Seligman Ignác esetén a hitelezők kielégítésének mértéke nem vizsgálható, mivel a leltározás kapcsán felmerülő jogvitát követően sikeresen vonta ki a csődtömeget az eljárás alól, amelynek következtében a csődeljárás költségeit sem lehetett fedezni a csődvagyonból. Mindösszesen 152 korona 10 fillér bevétel folyt be a köz-

¹³⁴ „Keresk. és gazdasági bank rtársaság (Kalocsa)” *Magyar Kereskedők Lapja* 1905/18. 7.

¹³⁵ *Ügyvédi Kamarai Közlöny* 1907/3. 87.

¹³⁶ *Igazságügyi Közlöny* 1909/3. 113.

¹³⁷ MNL BKML VII.2.b. 122. 65/csv.911.; 123. 58/csv.909. A Seligman-ügyben nem állapítható meg, hogy kit választottak meg elnöknek, és alkalmaztak-e jegyzőt.

¹³⁸ MNL BKML VII.2.b. 123. 58/csv.909.

¹³⁹ *Ügyvédi Kamarai Közlöny* IX. évf. (1912) 2. sz. 21.

¹⁴⁰ MNL BKML VII.2.b. 122. 65/csv.911.

¹⁴¹ *Az 1878. évi október 17-re hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai (a továbbiakban: KI) X.* (Budapest: Pesti Könyvnyomda 1879) 130.

adós követeléseiből, amely miatt 482 korona 88 fillér fedezetlen költség maradt,¹⁴² amelyet a csődöt kérő hitelezők által a csőd megnyitása érdekében biztosított letéti összegből fedeztek. Ennek letételét a bíróság az eljárási költségek biztosítására rendelte el a csődnitáskor.

A Kertész és Hermann cég csődje a vagyon szempontjából kisebbnek mondható, mivel a vagyon értékesítését követően 5564 K 48 f-nyi csődtömeg maradt a hitelezők kielégítésére.¹⁴³ Ennek mintegy 66%-át, 3659 K 4 f-t emésztett fel az I. osztályú követelések kifizetése, a tömeggondnok díja és az egyéb költségek, így a II. osztályú követelésekre csupán 1905 K 44 f maradt, ami a 34%-a a csődtömegnek. A II. osztályú hitelezők így aránylagos kielégítésként a követeléseik 11,5%-ára tarthattak igényt. A Szemes Simon elleni csődeljárás folyamán nagyobb mennyiségű tömegvagyon folyt be, mivel 10331 K 75 f-t lehetett végül szétosztani a hitelezők között az I. osztályú követelések és a költségek kifizetését követően.¹⁴⁴ A II. osztályú követelések összmenyisége is jóval nagyobb volt azonban, így a felosztási hányad 18,09% lett az eljárás végén.

A vizsgált csődeljárások lefolyása gyorsnak mondható, bár mindhárom eljárás kapcsán az elmondható, hogy hosszabb jogviták nem merültek fel, csupán a tömeggondnok díja, a csődnitás vagy a leltározás kapcsán vették igénybe a csődbíróságot és a fellebbviteli fórumokat a felek. Megtámadási per, visszakövetelési per vagy valamely követelés valódisága körüli vita nem terhelt az eljárásokat, amely jelentősen felgyorsította azokat. A Heisler-féle megismételt eljárás 1918. május 29-e és 1919. október 9-e között ment végbe. A Kertész és Hermann cég elleni eljáráshoz szintén kevesebb mint egy évre volt szükség, ugyanis az 1909. január 22-én megnyitott csődben már 1909. december 6-án elrendelhetette a kifizetéseket a csődbiztos.¹⁴⁵ Szemes csődügyében szintén alig több mint egy év alatt követeléseikhez juthattak a hitelezők, mivel az 1911. április 29-én megnyitott csődöt 1912. május 29-én megszüntnek nyilváníthatta a Kalocsai Kir. Törvényszék. A Seligmannel szemben lefolytatott csődeljárás volt a vizsgáltak közül a leghosszabb, mivel több mint három évig tartott, ugyanis 1898. május 28-án indult, és csupán 1901. október 12-ével ért véget a letéti összeg kiutalványozásával a tömeggondnoknak.¹⁴⁶ Az eljárás elhúzó-dását elsősorban a csőd- és a büntetőeljárás párhuzamossága okozta amellet, hogy a felek számtalan jogorvoslatot nyújtottak be.

ÖSSZEGRÉS

Az 1881:XVII. tc. által szabályozott csődeljárás hatékonysága a vizsgált esetek alapján a gyorsaság szempontjából eredményesnek mondható, bár a néhány hetes le-

¹⁴² MNL BKML VII.2.b. 94. 3506/P.1901.

¹⁴³ MNL BKML VII.2.b. 94. 3245/Polg.1901.; 123. 1491/918.

¹⁴⁴ MNL BKML VII.2.b. 122. 2933/912.

¹⁴⁵ MNL BKML VII.2.b. 123. 67/csv. 909.

¹⁴⁶ MNL BKML VII.2.b. 94. 4283/P.1901.

bonyolítási idő illuzórikusnak tűnik.¹⁴⁷ Az 1840:22. tc. hatálya alatt lebonyolított csődperek viszont hasonló lefolyási időt mutatnak Halmos Károly és Kövér György kutatásai szerint,¹⁴⁸ bár e törvény esetén a bonyolultabb, nagyobb pertárgyú csőd-eljárások esetenként évtizedekig is elhúzódhattak.¹⁴⁹ Az a további kutatások tárgya lehet, hogy ez az összetettebb csőd-eljárások esetén az 1881:XVII. tc. hatálya alatt is igaznak mutatkozik-e. A hitelezők két esetben is legalább részben követeléseikhez juthattak, bár ennek kapcsán érdemes megjegyezni, hogy ez azokban az esetekben történt így, amikor a közados/közadosok jelentették be a fizetéseképtelenségüket, így pedig együttműködést mutattak az eljárás során. A másik két ügyben a közados igyekezett a hitelezők követeléseinek kielégítését akadályozni, amely mindkét esetben sikeresnek is bizonyult. A Kalocsai Kir. Törvényszék ugyan mindkét esetben a törvény rendelkezéseinek megfelelően vezette az eljárást, mégis a Pollák és Baron cég képviselőjében eljáró ügyvéd által megfogalmazott kritika jóslatnak is beillt ebben a két esetben: „*a törvény czéljával pedig határozottan ellenkeznek az, ha a bíróság pusztán azért, mert az adós elég vakmerő bevallani, hogy a vagyonát már elharácsolta, a csőd megnyitását mellőzné.*”¹⁵⁰ A konkrét esetben a csődmegnyitás mellőzése végül nem történt meg, de az eljárás eredménye így is a csőd eredménytelen megszüntetése lett. A Heislerrel szembeni csődöt pedig plasztikusan jellemezte az idézet.

Emellett a gazdaság dinamikus fejlődése is érzékelhető, ugyanis a dualizmus elején még egy kisebb textiltereskedő csődje csupán szűk személyi kört érintett,¹⁵¹ míg az általam vázolt esetekben már a Osztrák–Magyar Monarchia nyugati felét is érintő gazdasági kapcsolatok körvonalazódnak. A megalapításukat követően néhány éven belül csődbe jutó cégek illeszkednek a korábbi évtizedek tendenciáiba is.¹⁵² Az eljárások során a csődbejelentéseken kívül hitelezői érdektelenség tapasztalható, sem a hitelezők, sem képviselőik nem vettek aktívan részt az eljárási cselekményekben. Megint csak egy jövőbeli kutatás célja lehet, hogy ugyanez az attitűd tapasztalható-e a nagyobb összegű csődvagyon esetén. Amiatt is érdekes kérdés ez, mivel az 1881:XVII. tc. indokolása azt a célt tűzte ki, hogy a hitelezői autonómiát helyezi elő-

¹⁴⁷ HORVÁTH Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai* (Budapest: Gondolat 2006) 484.

¹⁴⁸ HALMOS Károly – KÖVÉR György: „Pesti cridák. Adalékok a 19. századi budapesti csődstatistikákhoz” in ŐRI Péter (szerk.): *Szám- (és betű)vetés – Tanulmányok Faragó Tamás tiszteletére* (Budapest: KSH Népeségstudományi Kutatóintézet 2014) 67–68.

¹⁴⁹ PÉTERVÁRI Máté: „Egy negyedszázados per a két csődtörvény határán” *Jogtörténeti Szemle* 2021/4. 26.

¹⁵⁰ MNL BKML VII.2.b. 94. 2591/P.898.

¹⁵¹ HALMOS Károly: „Kinek mi köze hozzá? Csődper és fenytőeljárás Steinberger Manó ellen” in KÖVÉR György – POGÁNY Ágnes – WEISZ Boglárka (szerk.): *Hálózat & hierarchia* (Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Hajnal István Alapítvány 2020) 287–288.

¹⁵² Károly HALMOS – György KÖVÉR: „Pester Krida. Beiträge zu den Konkursstatistiken von Budapest im 19. Jahrhundert” in Márkus KELLER – György KÖVÉR – Csaba SASFI (szerk.): *Krisen/Geschichten in mitteleuropäischem Kontext. Sozial- und Wirtschaftsgeschichtliche Studien zum 19/20. Jahrhundert* (Wien: Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien – Balassi Institut – Collegium Hungaricum Wien – Ungarische Archivdelegation beim Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien 2015) 112.

terbe, fokozva azt az 1840:22. tc.-hez képest.¹⁵³ A hitelezők passzív magatartásának hatására egyértelműen érzékelhető, hogy egy kisebb város esetén, mint Kalocsa, egy szűkebb ügyvédi kör töltött be meghatározó szerepet a csődeljárások lebonyolításakor, akiknek jelentős része ezen kívül is aktív üzleti tevékenységet folytatott az ügyvédi munka mellett. A kalocsai példák összhangban állnak a főként budapesti tendenciákkal, ahol az ügyvédeknek elsősorban a gazdasági életben aktivizálódó rétege alakulhatott ki.¹⁵⁴ Az ügyvédség előtérbe nyomulása a csődeljárások esetén azonban nem volt újkeletű fejlemény,¹⁵⁵ ugyanis az ügyvédi kar túlszűfoaltságának és az egyes köröket érintő alacsony jövedelmi viszonyoknak a megoldására alkalmas eszközként mutatkozhatott a csődeljárásokban való aktív szerepvállalás.¹⁵⁶ Az ügyvédi specializáció szintén megfigyelhető a vizsgált esetekben, ugyanis, ahogy korábban már bemutatásra került, bizonyos budapesti ügyvédek látták el jellemzően a hitelezők képviselőit a csődeljárásokban.

A fentebb ismertetett csődeljárások lebonyolítása kapcsán felmerült problémák nagymértékben hozzájárulhattak a csődönkívüli kényszeregyezségi eljárás szabályozásának megjelenéséhez, valamint ahhoz, hogy több kísérlet is történt a magyar csődjog megreformálására a 19. század végétől az 1920-as évekig.¹⁵⁷ Ezek azonban sikertelenek maradtak a szakmai körökből kikerülő színvonalas kodifikációs javaslatok ellenére. Ennek okán a 20. század harmadik évtizedében már jóval nagyobb hangsúlyt kaptak a fizetéseképtelenségi eljárások orvoslására a csődönkívüli kényszeregyezségekre, amelynek reformja meg is történt 1926-ban az újonnan felmerült igényeknek megfelelően.¹⁵⁸ A fizetéseképtelenségi eljárások megújításának szükségessége szoros összefüggésben volt a korona elértéktelenedésével és a piaci szereplők magatartásának megváltozásával. Az egyre kíméletlenebb gazdasági verseny megfékezésére az állam láthatóan a beavatkozás eszközához nyúlt a közérdekre hivatkozva,¹⁵⁹ amely a tisztességtelen verseny és a kartelljog bevezetéséhez is veze-

¹⁵³ KI (141. l.) 58.

¹⁵⁴ PAPP Viktor: „Gyenge kötésekkel a gazdaságban” in: KÖVÉR György – POGÁNY Ágnes – WEISZ Boglárka (szerk.): *Hálózat & hierarchia* (Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Hajnal István Alapítvány 2020) 318–320.

¹⁵⁵ HALMOS Károly: „A csődök társadalma” in HORVÁTH Zita – RADA János (szerk.): *Társadalomtörténeti tanulmányok Tóth Zoltán emlékére* ([Miskolc]: Miskolci Egyetemi Kiadó 2017) 183.

¹⁵⁶ NAVRATIL Szonja: *A jogászai hivatásrendek története Magyarországon (1868/1869–1937)*. (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2014) 109.

¹⁵⁷ PÉTERVÁRI Máté: „Reformtörekvések az 1881. évi csődtörvény megújítására” *Jogtudományi Közöny* 2023/1. 26–31.

¹⁵⁸ Máté, PÉTERVÁRI: „Changes in the Hungarian Insolvency Law in the Interwar Period” *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 2022/2. 237–238., <https://doi.org/10.4467/20844131ks.22.016.15719>.

¹⁵⁹ VARGA Norbert: „Kartel-eljárásjog szabályozása és gyakorlata, különös tekintettel a Kartelbírószág működésére” *Versenytükör* 2016/Különszám 2. 85–86.; SZABÓ István: „A kartellfelügyelet szervezete és hatásköre az 1931:XX. törvénycikk nyomán” *Versenytükör* 2016/Különszám 2. 64–65.; Norbert, VARGA: „The Procedure and Operation of the Cartel Court” in GELLÉN Klára – GÖRÖG Márta (szerk.): *Lege et fide. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára* (Szeged: Iurisperitus Kiadó 2016) 663.; VARGA Norbert: „Egy kartellszerződés lényeges elemei egy konkrét példa alapján” in BIRHER Nándor [et al.] (szerk.): *70 Studia in honorem István Stipta* (Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar 2022) 506–507.; VARGA Norbert: „The

tett.¹⁶⁰ Ez azonban nem meglepő figyelembe véve azt, hogy az I. világháború okozta gazdasági „felfordulás” a magánjogi viszonyokat addig uraló *pacta sunt servanda* elvét megsértve a *clausula rebus sic stantibus* alkalmazását szintén lehetővé tette bizonyos esetekben.¹⁶¹ Ezen római jogból merített alapelv ugyanis eszközt nyújtott a gazdasági válság következtében létrejött igazságtalanságok kiküszöbölésére.

European Roots of Hungarian Regulation of the Cartels Special Attention to the Foundation of Cartel Supervisory Public Authorities” *Journal on European History of Law* 2020/2. 115.

- ¹⁶⁰ ΣΤΡΥΓΓΙΑ István: „A gazdasági versenyt szabályozó megállapodásokról szóló 1931. évi XX. tc. hazai előzményei” *Versenytűkőr* 2016/Különszám 2. 60.; KRUSÓCZKI Bence: „A tisztességtelen verseny a Szegedi Királyi Ítéltábla joggyakorlatában” *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Publicationes Discipulorum Iurisprudentiae* 2018/1. 249–250.; KRUSÓCZKI Bence: „A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara szerepe a tisztességtelen versenycelemekények kapcsán” *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Publicationes Discipulorum Iurisprudentiae* 2019/1. 195–196.; Norbert, VARGA: „The Antecedents of the Regulation of the Economic Competition Agreement in the First Part of the 20th Century in Hungary” *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 2021/1. 27.
- ¹⁶¹ HOMOKI-NAGY Mária: „A pacta sunt servanda elv érvényesülése a magyar magánjogban” in JAKAB Éva (szerk.): *Római jog és a magánjog fejlődése Európában. Tanulmányok Molnár Imre 75. születésnapjára.* (Szeged: [SZTE] 2011) 53–58.; TALABOS Dávidné LUKÁCS Nikolett: *A clausula rebus sic stantibus elvének továbbélése, különös tekintettel a XX. századi magyar jogfejlődésre* (Debrecen: doktori értekezés 2016) 154.